

Tomislav Kurpis

O MOGUĆNOSTIMA POJEDNOSTAVNENJA GRAMATIČKE EKSPLIKACIJE

UDK 371.3:800:801.5

Nastavnik stranih jezika susreće se u svom nastavnom radu s mnoštvom teškoća i problema koji proistječu iz same prirode nastavne djelatnosti, a posebno s onima što su specifični za nastavu stranih jezika. Najvažniji je cilj nastave stranog jezika u školi usvajanje aktivnog znanja stranog jezika ili takozvana komunikacijska kompetencija. Taj teško ostvarivi cilj treba postići u uvjetima koji su drukčiji od uvjeta u sredini u kojoj je određen jezik komunikacije. Budući da takvih uvjeta u školi nema, taj se nedostatak mora na neki način nadomjestiti kako bi se u što kraćem vremenu postiglo što više. Tom se cilju, naravno, moraju podrediti i nastavne metode i metodički postupci.

A o različitim metodama i koncepcijama učenja stranih jezika, o njihovim prednostima i nedostacima mnogo je toga napisano, u širokom rasponu od minucioznih analiza, s teorijskim osvjetljenjima najrazličitijih lingvističkih i drugih pravaca, do retrospektivne, pomirljive i utješne konstatacije da svaka metoda ima dobrih strana i da će se dobar i vješt nastavnik znati njima razumno i korisno poslužiti.

Te nove koncepcije, koje nas s vremena na vrijeme zapljusnu i preplave, oduševе i zbune, a ponekad izazovu i naš otpor, ipak su realnost koja je prirodan i logičan odraz nezaustavljivog razvoja ljudske i, posebno, lingvističke misli. Nastavnik stranog jezika mora proširivati svoje lingvističko obrazovanje upoznavajući se s tekovinama i spoznajama suvremene znanosti o jeziku, bez obzira na to jesu li one neposredno primjenjive u nastavnoj praksi, jer mu one omogućuju dublji uvid u suvremeno shvaćanje jezika, što je prijeko potrebno za njegovo stručno usavršavanje. Ali upravo činjenica da neposredna primjena znanstvenih rezultata nije tako jednostavna često postaje izvorom nesporazuma, kolebanja i nesigurnosti. Forsirano primjenjivanje nekih znanstvenih rezultata suvremene lingvističke teorije neće pridonijeti unapređivanju jezične nastave, ali ni negativistički i odbojan stav prema njima. Njihovo odbacivanje često se obrazlaže time da to i nisu neke nove znanstvene spoznaje, nego puka zamjena starih termina tradicionalne gramatike novim terminima, odnosno redefiniranje poznatih gramatičkih pojmova i kategorija. Takva mišljenja nisu uvijek sasvim opravdana jer su već i sama adekvatnost termina i veći stupanj preciznosti definicija relevantniji nego što se to čini na prvi pogled. One, naime, imaju implikacije čija se važnost i djelotvornost često pokazuju u toku nastavnog procesa i nakon intenzivnijeg i dubljeg razmišljanja. No takva razmišljanja ne podrazumijevaju nužnost odbacivanja dosadašnjih tekovina jezične znanosti, pa ni tradicionalne gramatike i gramatike uopće.

O ulozi gramatike u nastavi i u učenju stranih jezika dosta se pisalo i na stranicama ovog časopisa. Pri postavljanju ciljeva i izboru metoda i metodi-

čkih poštupaka treba voditi računa o stvarnoj situaciji u razredu na određenim stupnjevima nastave. Određena situacija upravo neodoljivo nameće nastavniku određeni način rada. Nastavnici stranih jezika najbolje znaju kako je ponekad izvanredno teško postići i najminimalniji uspjeh u radu, iako je nastavnik uložio golem trud, jer između pojedinih nastavnih stupnjeva nema stvarnog kontinuiteta, pa prema tome ni pretpostavljenog predznanja učenika kao preduvjeta daljnje napredovanja u učenju stranog jezika. Tada ima vrlo malo mogućnosti razvijanja učenikove jezične i komunikacijske kompetencije, da i ne govorimo o kreativnosti, jer se gotovo sve raspoloživo vrijeme mora upotrijebiti za ponavljanje i utvrđivanje osnovnih jezičnih elemenata i struktura; to više nisu koncentrični krugovi, već jedan jedini krug neprestanog vraćanja i ponavljanja.

Tako se na fakultetima na kojima se strani jezik ne uči kao struka nastava stranog jezika, često zbog vrlo neujednačenog predznanja studenata, mora usmjeriti uglavnom na razvijanje pasivnog znanja jezika, tj. na sposobnost razumijevanja, odnosno prevođenja stručnih tekstova. S obzirom na mali broj nastavnih sati stranog jezika i velik broj studenata, a i zbog nekih drugih razloga, u toku studija ne može se postići aktivno znanje stranog jezika. Premda u odnosu prema često previsoko postavljenim ciljevima učenja stranih jezika, pasivno znanje jezika nije na velikoj cijeni, ipak ga ne treba potcjenjivati. Za praćenje stručne literature ono je dovoljno. Razumije se, bilo bi kudikamo bolje kada bi naši stručnjaci strani jezik i govorili, i to ne samo zato što bi se mogli lakše i bolje sporazumijevati sa svojim inozemnim kolegama i što bi se lakše snalazili prilikom eventualnog boravka u stranoj zemlji, nego i zato što aktivno vladanje jezikom znači i bolje poznavanje jezika, time i mogućnost boljeg i pouzdanijeg razumijevanja tekstova pisanih na stranom jeziku. R. Jacobson je jednom napomenuo da bi trebalo napisati gramatiku pasivnog znanja jezika. Ne znam hoće li se takva gramatika ikada napisati, ali neka iskustva u radu na usvajanju pasivnog znanja jezika mogu biti korisna na svim stupnjevima učenja stranog jezika, pa i u aktivnom usvajanju stranog jezika. Tako se pojednostavnjene formulacije gramatičkih pravila mogu korisno upotrijebiti u različitim oblicima nastavnog rada. Pojedina gramatička pravila mogu se čak i zanemariti, jer se sintaktički odnosi mogu bez teškoća shvatiti iz konteksta. Tako su nastavci pridjevske deklinacije u njemačkom jeziku često redundantni pa za razumijevanje teksta nisu prijeko potrebni, ali su u usmenom i, osobito, u pismenom izražavanju nezaobilazni. Svako se gramatičko pravilo može, više ili manje, pojednostavniti i svesti na takav oblik koji učenik može lako upamtiti i bez većih teškoća primijeniti. Praktična je vrijednost usvojenih gramatičkih pravila nesumnjiva bez obzira na oblik u kojemu su ga učenici usvojili. Tako se u priručnim gramatikama njemačkog jezika navode pravila o tome kada se upotrebljava konstrukcija »zu s infinitivom«. Obično se daje podugačak popis glagola i izraza iz kojih se ta konstrukcija upotrebljava. U nekim gramatikama takvi popisi obuhvaćaju čak i nekoliko desetaka glagola. Budući da ima kudikamo manje glagola kad ispred infinitiva ne stoji »zu«, jednostavnije je postaviti općenito pravilo da u njemačkom jeziku ispred infinitiva stoji »zu« i navesti onaj relativno mali broj glagola iz kojih se »zu« ne upotrebljava, kao što su modalni glagoli, glagoli hören, sehen, lassen, lehren, lernen, heissen, helfen, fühlen. Ako učenik ne zna osnovna gramatička pravila, on često neće biti kadar adekvatno i točno primijeniti ni one sintagme i strukture i odgovarajuće oblike sintak-

tičkih sklopova koje je već prije bio prividno usvojio a koji su oblikovani prema određenim jezičnim zakonitostima i pravilima, jer u tom slučaju učenik u svojoj memoriji nema onog oslonca što daje određeni osjećaj sigurnosti.¹

Evo sada nekoliko primjera za ilustraciju mogućnosti jednostavnijeg prezentiranja gramatičkog gradiva u nastavi njemačkog jezika.

1. Deklinacija zamjenica

Deklinacija pokaznih i posvojnih zamjenica u njemačkom jeziku nije posebno teška, naravno uz uvjet da je učenik naučio deklinaciju određenog, odnosno neodređenog člana. U deklinaciji ličnih zamjenica posebnu teškoću zadaju učenicima oblici dativa i akuzativa zamjenica *du, er, sie, es*. Dativ i akuzativ tih zamjenica učenik će lakše zapamtiti ako ga upozorimo na sličnost između odgovarajućih padeža određenog člana i ličnih zamjenica, na primjer: *Antwortest du dem Lehrer?* — Ja, ich antworte *ihm*. *Besuchst du den Studenten?* — Ja, ich besuche *ihn*. *Fragst du die Studentin?* — Ja, ich frage *sie*. *Liebst du das Kind?* — Ja, ich liebe *es*. Ich danke *der* Lehrerin. — Ich danke *ihr*.

2. Deklinacija pridjeva

Mnogo je teža promjena pridjeva u atributivnoj funkciji, pogotovu ako se prihvati podjela deklinacije pridjeva kako je prezentirana u poznatim njemačkim gramatikama. Učenik tada mora učiti pravila koja ga upućuju na primjere kada se pridjev deklinira po jednoj određenoj deklinaciji, koje su u gramatikama nazvane jaka, slaba i mješovita, ili die bestimmte Adjektivdeklination, die unbestimmte Deklination, die Artikeldeklination. Tako se u poznatoj gramatici njemačkog jezika Schulz-Griesbach »Grammatik der deutschen Sprache« daje pravilo prema kojemu se pridjev deklinira po slaboj deklinaciji ako pred njim stoji određeni član, zatim zamjenice *dies-, jen-, solch-, derjenig-, derselb-, welch-, all-, jed-, manch-, beide*, a po jakoj deklinaciji pridjev se sklanja iza *manch-, solch-, welch-, viel, wenig, etwas, mehr*, iza ličnih zamjenica itd., po mješovitoj deklinaciji iza neodređenog člana, posvojnih zamjenica i zamjenice *kein*.

Iz toga se jasno vidi koliko bi učenik morao opteretiti svoju memoriju i koliko bi truda i napora morao uložiti da upamti sve navedene riječi, te koliko bi mu bilo potrebno vremena za uvježbavanje i primjenu navedenih pravila radi stjecanja potpune sigurnosti toliko potrebne za aktivno usvajanje stranog jezika.

Mnogo je jednostavnije ravnati se prema načelu da karakteristični nastavak koji pokazuje rod imenice mora imati ili pridjev ili (promjenljiva) riječ koja stoji ispred pridjeva. Učenik mora zapamtiti jednostavno načelo da se isti nastavak ne može ponoviti u pridjevu i u riječi koja stoji ispred pridjeva, npr: *der gut-e Mann, ein gut-er Freund, das schön-e Zimmer, ein schön-es Zimmer*. To načelo, dakako, vrijedi samo za nominativ imenica muškog i srednjeg roda, jer pridjevi uz imenice ženskog roda dobivaju u nominativu i akuzativu

¹ Usp.:— Svevlad Slamnig, *Pouka u gramatičkom sustavu kao sredstvo za sigurniju akviziciju i čvršću spontanizaciju struktura stranog jezika*, »Strani jezici«, sv. X, br. 4, 1981.

nastavak *-e*. Prema tome, učenik će biti siguran u određivanju nastavka pridjeva, naravno opet uz uvjet da zna koji član ima određena imenica. On tada ne mora učiti napamet riječi iza kojih pridjev dobiva određene nastavke deklinacije, nego mora paziti samo na to da li promjenljiva riječ ispred pridjeva sadrži karakteristični nastavak. Tako će iza zamjenica *jeder, dieser, mancher*, jer one sadrže karakterističan nastavak *-er*, pridjev imati u nominativu jednine nastavak *-e*, a iza zamjenica *mein, dein, sein, kein*, itd., nastavak *-er*, odnosno *-es*, jer se ti nastavci ne nalaze u tim riječima.

Na taj način određuje se pridjevski nastavak uz imenice muškog i srednjeg roda u nominativu jednine u kojemu se javljaju tri različita nastavka *-er, -es* i *-e*. Pridjevski nastavak uz imenice ženskog roda, bez obzira na riječ koja stoji ispred njega, uvijek je *-e*. Budući da je akuzativ jednine imenica ženskog i srednjeg roda jednak nominativu, učenik treba da zapamti još samo to da je nastavak pridjeva u ostalim padežima jednine, tj. u genitivu i dativu te u akuzativu jednine uz imenice muškog roda te u svim padežima množine *-en*. Ako pridjev stoji sam uz imenicu, pridjev će, razumije se, imati nastavke određenog člana jer, prema iznesenom načelu, ispred pridjeva nema riječi s karakterističnim nastavcima koji bi označavali rod imenice.

Tako pojednostavnjeni prikaz nipošto ne pretendira na iscrpnost i preciznost lingvističkog opisa ili znanstvene klasifikacije ali uvelike olakšava učeniku usvajanje tog inače teškog dijela njemačke gramatike, dakako uz pretpostavku da učenik zna gramatički rod određene imenice, odnosno njezin određeni član i njegovu deklinaciju, što opet dokazuje da se gramatika u nastavi stranog jezika ne može zaobići ni svesti na nešto drugo.

Značenje partikula »da« i »als«

Partikula *da* može biti uzročni veznik u značenju budući da i prilog u značenju ovdje, tamo. Budući da oni obično stoje na početku zavisne rečenice, njihovo se značenje može odmah odrediti prema mjestu finitnog glagola. Ako je *da* upotrijebljen kao uzročni veznik, finitni će glagol, osim u slučaju tzv. izokviravanja (*Ausklammerung*), stajati na kraju rečenice, na primjer: *Da er krank war, konnte er nicht kommen*. Ako je *da* upotrijebljen kao prilog, glagol će stajati na drugome mjestu u rečenici (*Zweitstellung*), prema pravilu o redu riječi u izjavnoj rečenici, npr: *Da hat er gewohnt*.

Slično je i s partikulom *als* koja se upotrebljava kao vremenski veznik u značenju *kad*, a iza komparativa u značenju *nego* ili *od*, ispred imenice u značenju *kao*. Kad *als* ima značenje *kada*, glagolski predikat stoji na kraju zavisne rečenice, npr.: *Als ich ihn besuchen wollte, war er vereist*. Kad *als* dolazi u značenju *nego*, učenik će lako razabrati to značenje ako prepozna oblik komparativa. Ako glagolski predikat nije na kraju rečenice, onda je jasno da *als* nije vremenski veznik; tj. neće imati značenje *kada*, nego *kao*, npr: *Ich als guter Freund rate es dir*.

Ovih nekoliko primjera, koji služe samo za ilustraciju naznačene problematike, pokazuju ne samo mogućnost pojednostavnjenja gramatičkog gradiva, nego i druge mogućnosti obuhvatnijih racionalizacijskih postupaka u nastavi stranih jezika. Uostalom, svrha je ovog članka da potakne nastavnike stranih jezika da iznesu svoja iskustva koja su stekli u teškom i mukotrpnom radu na poučavanju stranih jezika. Takva iskustva mogu biti vrlo korisna svim

nastavnicima stranih jezika bez obzira na dužinu njihova nastavničkog staža i bez obzira na to što se nekome može činiti da njegovo iskustvo nije tako značajno. Plodotvornost iskustva ne zavisi samo o broju iskustvenih činjenica. Razmjena iskustava koja se mogu neposredno primijeniti i onih koja pomažu stjecanju novih spoznaja nesumnjivo će pridonijeti daljnjoj racionalizaciji nastave stranih jezika kao vrlo kompleksnog procesa. To će pomoći otkrivanju novih mogućnosti razvijanja učenikove kreativnosti i potpunijeg ostvarivanja ciljeva nastave stranih jezika.

ZUR VEREINFACHUNG DES GRAMMATIKUNTERRICHTS

Zusammenfassung

Verfasser weist hin auf einige Rationalisierungsmöglichkeiten in der Vermittlung des grammatischen Lehrstoffs durch Vereinfachungen der bestimmten grammatischen Regeln. Die erwähnten Vereinfachungsmöglichkeiten sind durch einige Beispiele aus jeweiligen Kapiteln der deutschen Grammatik veranschaulicht, wie Adjektivdeklination und Partikeln.